

— | | —

Ida Simons

Als water in de woestijn

Met een inleiding van
Pierre H. Dubois
en een nawoord van
Annelies Verbeke

Cossee
Amsterdam

— | | —

Daniel Raiding aan zijn schoondochter Anna

Brussel, 20 juni

Mijn lieve Anna,

Hoewel ik hoop over een dag of veertien door de ergste drukte heen te zijn en een week vrijaf te kunnen nemen om mijn naamgenoot weer eens te zien, stuur ik je nu alvast Liza's werk. Je weet dat ik na haar dood, die toch nog onverwacht voor ons kwam hoewel ze allang ziek was, haar executeur-testamentair ben geweest. Dat ze haar vermogen aan een kinderkuis in Israël heeft vermaakt, op het grote legaat voor Daniel II na, heeft me verrast, want gedurende haar leven liet ze weinig belangstelling voor de jonge Staat blijken. Ze was trouwens altijd erg gesloten en behalve tegenover jou gaf ze weinig van haar wezen prijs.

Ze heeft mij toen ik haar daarom verzocht alle verhalen die ze geschreven en niet verscheurd had gestuurd, en ook telkens een hoofdstuk uit een boek over onze familie waaraan ze, door mij aangevoedigd, begonnen was. Ze was niet van plan geweest meer dan een hoofdstuk te schrijven en dan alleen als een persiflage om mij te plagen. Dat blijkt heel duidelijk uit het begin van het eerste hoofdstuk, maar nadat ze er eenmaal aan begonnen was kreeg ze er zoveel plezier in dat ze er haars ondanks mee is doorgegaan. Helaas heeft ze niet meer dan vier hoofdstukken mogen voltooien.

Het heeft me diep ontroerd uit haar verslag over de Raidings te merken dat ze veel meer op me gesteld was dan ik kon vermoeden. Ik dacht eigenlijk dat jij de enige van ons was om wie ze werkelijk wat gegeven heeft. En dan niet eens erg veel. Zo zie je hoe vaak we iemand

die we goed menen te kennen onrecht aandoen uit onbegrip. Jullie vriendschap heeft me altijd geamuseerd en verbaasd. Jij was zo heel anders, mijn lieve kind, met je zachte bedeesde aard, die je behouden hebt ondanks je internationale successen, terwijl Liza, die op haar eigen terreinen even begaafd was als jij, door haar roem nog harder en zelfverzekerder werd. Misschien heb ik dat ook verkeerd gezien, maar ze was zo onmuzikaal. Met haar leergierige briljante geest heeft ze getracht, en dat is haar ook gedeeltelijk gelukt, ook op muziekgebied wat van ons te leren. Maar ze was in wezen onmuzikaal en die onmuzikaliteit speelt haar parten in het laatste verhaal dat je in dit werk, dat veel van een lappendeken weg heeft, zult aantreffen.

Ze schreef me toen ze het me stuurde dat het haar bedoeling was geweest, daar het verhaal gedeeltelijk over Wagner gaat, ieder van de personages die erin voorkomen in een eigen ritme te laten spreken zoals Wagner ieder van zijn helden en heldinnen een eigen leidmotief gaf, maar ze zag zelf in dat dit haar niet gelukt is.

Het verhaal over Lorent, dat ze werkelijk uit genegenheid voor mij geschreven heeft, heeft me het meest van al getroffen omdat ze bleek zoveel meer van hem af te weten en van onze verhouding tot elkaar dan ik dacht.

Na haar dood heb ik getracht uit de verhalen die ik had en de vier hoofdstukken van de Raiding-roman een aannemelijk geheel te lijmen. Dat ging niet en ik wilde toch te harer nagedachtenis iets met dat werk doen. Enige maanden geleden herinnerde ik mij plotseling hoe zij mij verteld had dat ze jarenlang meterslange brieven aan de man die ze liefhad schreef en ik wist ook wie hij was. Ik ben eerlijk genoeg om te bekennen dat ik evenzeer door nieuwsgierigheid als piëteit gedreven werd een poging te wagen die gedeelten die een bindende tekst zouden kunnen zijn te mogen gebruiken voor dit werk.

Het duurde lang voor ik antwoord kreeg van degeen aan wie ze gericht waren. Maar veertien dagen geleden heb ik hem opgezocht en ik verkreeg de toestemming zowel tot het een als tot het ander. Hoe dat in zijn werk is gegaan vertel ik je wel wanneer ik bij je ben. Een rare geschiedenis.

Zeg aan mijn naamgenoot dat ik mij verheug op ons weerzien en denk niet dat hij dat niet zal begrijpen al is hij maar elf maanden oud. Ik heb me van begin af aan uitstekend met dat kind kunnen onderhouden, veel beter dan met menig volwassene. Hij zal niet alleen een genie zijn maar nog een grote schoonheid ook. Hij lijkt nu al sprekend op mij, daar is iedereen het over eens. Nu moet je niet denken dat ik een aanbidde oude grootvader ben want, heus, ik ben zeer objectief in deze zaken. Nog onlangs waren Henri en Marie-Jeanne bij ons met hun twee dochtertjes die door oma Stefanie voor de wonderen dezer eeuw worden versleten en, heus, het zijn lieve vriendelijke wezentjes en niet meer. Dat zie ik heel goed, dus ik zie ook heel goed dat Daniel II bijzonder begaafd is.

Ik ben afgedwaald van Liza's werk, merk ik. Ik kan alleen hopen dat ik uit de drie zo zeer verschillende uitingen van haar hand als de brieven, de verhalen en de onvoltooide Raiding-roman zijn, telkens een vreemdsoortig drieluik heb kunnen samenstellen waarin haar moeilijk, gecompliceerd wezen in beeld wordt gebracht. Ik ben zeer benieuwd je mening te horen.

Tot spoedig ziens, lief kind. Zeg aan Paul dat hij niet te hard werkt en een zoen voor Daniel II van

Daniel I

Magnum in zee

Woensdag

Ieder samenzijn met de Raidings is, zolang ik ze ken, een verkwikking geweest, mede omdat ze vrolijk, welbespraakt en van vele markten thuis zijn, maar vooral door hun rotsvast geloof in de voortreffelijkheid van de Raidings.

Nadat ik gisteren iets dergelijks tegen Daniel Raiding had gezegd, gunde hij me geen andere reactie dan een nauwelijks zichtbaar glimlachje om zijn smalle oude mond.

We zaten op een terras dat met grote tussenpozen beschenen werd door een nukkige aprilzon. Voor ons lag matzilver glanzend, bijna rimpelloos de Zürcher See onder een gedeeltelijk bewolkte fletsblauwe voorjaarshemel.

‘Wonderlijk,’ mijmerde Daniel Raiding, ‘de kleur die het meer op het ogenblik heeft doet me denken aan die van een alexandercocktail, je weet wel: drank met een scheut room erdoor...’

‘Is het niet moeilijk, Daniel, om een Raiding te zijn?’

Hij begreep dat ik zelfs na zijn poëtisch kluitje in het riet van de Zürcher See niet bereid was de Raidings als onderwerp van gesprek te laten varen. Om tijd te winnen verzocht hij mij de vraag wat duidelijker te stellen.

‘Elke Raiding, behalve mijn lieve Anna, denkt immers volmaakt te zijn, nietwaar?’

‘Volmaakt,’ beaamde Daniel. ‘Op ieder gebied en in alle opzichten.’

Hij trachtte de spot in zijn donkere blik te verbergen achter

halfgeloken oogleden, waardoor hij nog meer dan anders op een magere, grijze papegaai leek.

‘Wordt dat niet vermoeiend op den duur?’

‘We zijn eraan gewend,’ zei Daniel gelaten, ‘het is *the Raidings burden*: volmaakt te moeten zijn tussen onvolmaakten en deze zo min mogelijk te laten voelen dat de Heer in Zijn ondoorgrondelijke wijsheid twee soorten mensen geschapen heeft: de Raidings en de rest. Als wij een devies hadden zou het moeten luiden: *perfection oblige*.’

Hij trok zijn oogleden omhoog om me streng aan te kunnen kijken: ‘Na een domme en overbodige vraag hoffelijk en voortreffelijk beantwoord te hebben, is het mijn beurt om vervelend te wezen.’

‘Onmogelijk. Een Raiding kán niet vervelend zijn.’

‘Akkoord. Laat ik dan zeggen: van oprechte belangstelling in je welzijn blijk te geven. Gisteravond heb ik het met Paul en Anna over je gehad. We zijn niet tevreden. Je prostitueert je talenten.’

Met een pruimenmondje piepte hij: ‘*Zo-even uit Parijs terug waar ik alle beroemde collecties voor u bezichtigde, is het mij een waar genoegen, lieve lezeressen, u te kunnen mededelen dat wij dit jaar weer onze eigen derrière mogen dragen.*’

‘Met voldoening zie ik,’ vervolgde Daniel, met zijn normaal stemgeluid, ‘dat je niet helemaal van alle eergevoel en fatsoen verstoken bent, je kunt tenminste nog blozen. Verdomme nog an toe, Liza. Waarom kom je niet eindelijk eens met een behoorlijk boek voor de dag?’

‘Omdat ik daar niet toe in staat ben.’

‘Dat ben je wel,’ snauwde Daniel. ‘Hoewel Stefanie ongetwijfeld denkt dat het me om een van de mooie mannequins te doen is, heb ik me op de drie modebladen geabonneerd waarin je onzin verschijnt. Je moest je doodschamen. Je hoeft die rommel niet te schrijven. Je verdient meer dan genoeg met je ontwerpen. Vooruit. Biecht op. Je hebt andere en betere dingen gemaakt dan die snertartikelen.’

– Dozijnen brieven die ik niet verzond. Dozijnen verhalen, die in feite niet anders dan brieven aan jou waren, Carino – Daniel Raiding is een slimme oude rot, hij verdiende een eerlijk antwoord.

‘Uit vrees iemand te vervelen leef ik al jaren als een stille dronkaard; een die zich niet aan jenever maar aan woorden bezat, wat goedkoper en bepaald minder hinderlijk voor de omgeving is.’

‘Ik wist het,’ triomfeerde Daniel, ‘vergeet niet dat ik Lorent Kars ontdekte.’

‘Die in zijn jeugd twee bundels gedichten schreef en daarna niets meer.’

‘Daar zou ik je wel wat anders over kunnen vertellen, maar op het ogenblik spreken we niet over Lorent, maar over jou. Laat me alles lezen.’

‘Het meeste is verscheurd, op een paar verhalen na. In sommige neem ik wraak op mensen of omstandigheden die ik in werkelijkheid niet aankon, ik weet heus niet of er iets van deugt.’

Daniel wenkte de blonde, mollige serveerster en vroeg haar om een tweede rondje koffie en appeltaart. Ze zag er zelf zo appetijtelijk uit, in een blauwe dirndljurk, terwijl ze de bestelling voor ons neerzette, dat hij zich verplicht voelde haar ongeveer vaderlijk over de ronde wangen te strelen. Nadat ze, giechelend en hoofdschuddend, vertrokken was zei hij: ‘Stuur me die verhalen. Als ze goed zijn, waar ik niet aan twijfel (een Raiding vergist zich niet), zal ik het je zeggen en dan begin je spoorlags aan dat boek.’

‘Misschien durf ik niet ernstig te werken zoals jij denkt dat ik het zou kunnen, omdat ik weet dat alle auteurs, op enkele uitzonderingen na, over zichzelf schrijven. Mijn leven is niet zo prettig geweest dat ik het graag nog een keer wil herkauwen en ik geloof niet dat ik voldoende fantasie heb om iets te beschrijven wat ik niet beleefde.’

‘Dat hoeft niet,’ zei Daniel. ‘Schrijf over ons, de Raidings. Iets waarmee je je het voorrecht ons zo van nabij te hebben mogen beschouwen waardig toont. Het nageslacht zal je dankbaar zijn voor een goed ooggetuigenverslag.’

Voor ik hem voor de eervolle opdracht kon bedanken, mompelde hij: ‘Je bent dus nog altijd behept met diezelfde ongelukkige liefde.’

‘Ja, en ik beleef er veel plezier aan, dat kan ik je verzekeren. Dat niet meer vrouwen inzien hoe zoiets het zout in de pap kan zijn is onbegrijpelijk. Veel brave manspersonen voelen zich geroepen een stakker die onder een ongelukkige liefde gebukt gaat te troosten.’

‘Behandel me niet als een “lieve lezeres”, alsjeblieft!’

‘Je moest dankbaar zijn dat ik je tracht te sparen. Luisteren naar de liefdesperikelen van anderen is even geestdodend als kijken naar de films die amateurs van een vakantieis maken. Opzettelijk scheef opgenomen borden met plaatsnamen erop waarnaast, moeizaam lachend, het gezin staat; per ongeluk scheef opgenomen borden met macaroni erop waarachter, moeizaam schranzend, het gezin zit.’

‘Probeer me niet af te leiden met een flauw grapje. Op mijn leeftijd en met mijn ervaringen behoorde ik nergens meer verbaasd over te zijn, maar ik beken je eerlijk dat jij zowat de laatste bent van wie ik dit soort ongelukkige liefde verwacht zou hebben.’

‘Het is geen ongelukkige liefde, Daniel. Heus niet. Onverstandig misschien, hopeloos zeker, maar niet ongelukkig. Dat kan ik je toch niet aan je verstand brengen en daarom zwijg ik er liever over.’

‘Je moet niet denken dat ik alleen nieuwsgierig ben, Liza, ik voel me min of meer verantwoordelijk. Als wij er geweest waren had je de rotvent misschien niet ontmoet.’

‘Hij is geen rotvent. Hij was mijn enige houvast in de naoorlogse wereld. Hij heeft me belangeloos met raad en daad

bijgestaan, hij heeft me weer aan het werk gekregen. Dat ik zo dom was te veel van hem te gaan houden is niet zijn schuld. Hij heeft niet om mijn liefde gevraagd.'

'Niets is gevaarlijker dan water in de woestijn,' zei Daniel, 'ken je dat verhaal?'

'Nee, en als jij het wilt vertellen zal ik je er niet van kunnen weerhouden.'

De luie zon kroop in een dikke wolk weg, waardoor het plotseling heel koud werd. Ik huiverde en Daniel zag me bezorgd aan.

'We zullen maar naar huis gaan,' zei hij, 'anders krijgen we een standje van Anna. Vanavond zal ik je van het water in de woestijn vertellen.'

Tegenwoordig bewonder ik nog meer dan vroeger de dapperheid van schipbreukelingen die in flessen verpakte berichten de zee in mikken in de hoop dat ze ergens door iemand zullen worden opgevist en gelezen, want aan de zekerheid dat je mijn brieven niet of nauwelijks inkijkt, Carino, ontleen ik de moed er nu en dan een te posten. Als je deze las zou je je nu misschien afvragen hoe ik opeens in Zürich bij de Raidings verzeild raakte. Dat komt doordat ik mij vorige week plotseling verloofde.

Aan al mijn zorgen zou een einde komen en elk probleem zou geruisloos worden opgelost.

Volkomen onverwacht werd een al lang als hopeloos geclasificeerde en opgeborgen oude wens vervuld, met die voorbeeldige en stipte nauwgezetheid waartoe het noodlot best in staat blijkt wanneer het daar een enkele keer eens zin in heeft.

Ik liep en sliep, ik wandelde en babbelde en at met hem die in een grijs verleden mijn eerste liefde is geweest, in Brugge. In de lente.

Wij hadden indertijd afgesproken daar onze wittebroodsweken door te brengen. Het plan ging niet door omdat we niet trouwden. We kwamen zelfs niet aan een officiële verloving toe.

De wederzijdse familie was tegen.
Het weerzien met Leo bracht zoveel van wat ik veilig begraven dacht aan de oppervlakte, dat ik aan het eind van deze week een magnum-dat-niet-aan-mag-spoelen in zee zal moeten gooien.

Donderdag

Op een regendag in juni zag ik mijn moeder voor de eerste keer in mijn leven huilen.

Samen met een vriendin zat ik in onze serre die mijn vader een pseudo-Japans uiterlijk had gegeven door er het houtwerk en de meubels, waarvan hij de poten had afgezaagd, rood te lakken. Er hing een met geisha's beschilderde glazen lamp, de witgekalkte muren waren met Japanse prenten beplakt en het bereikte resultaat zou in bepaalde publieke instellingen tot leringhe ende vermaeck veel bijval hebben geogst.

Wat suf en lusteloos staarden we naar de regen die langs de hoge vensters stroomde, we schrokken verheugd op uit onze trance toen mammie lachend binnenkwam.

Mammie lachte met heel haar wezen, niet alleen haar vrolijke mond, maar haar donkere ogen, haar wenkbrauwen, het kuiltje in haar kleine ronde kin, ja zelfs de krulletjes in haar nek schenen mee te lachen, als mammie lachte.

'Dag Braafje,' riep ze.

Zo noemde ze vaak, om haar te troosten, het kind dat leed onder haar lelijke naam. Gittel is een Jiddische verbastering van Gütele en mammies vertaling daarvan was Braafje, wat veel aardiger klonk. Ze streek over Gittels stugge zwarte haren. 'Ach, schaap, je bent kletsnat. Wat een weer, hè? Net een dag om flensjes te eten. Ik heb er een heleboel gebakken. We zullen ze maar in de keuken opeten, daar hoeven we niet zo voorzichtig te zijn als hier, want pappie zou razend zijn als we ook maar een

korreltje suiker morsten in het Japanse salet, nietwaar, Mili?’

We volgden haar naar de keuken waar we stil en aandachtig de flensjes aten terwijl zij aan één stuk door babbelde en lachte, zoals altijd.

Pas nadat we weer in de roodgelakte stoelen van pappies filiaal van Nippon zaten zei ze tegen Gittel: ‘Jij gelooft in dromen en voortekens, hè?’

‘O ja,’ antwoordde Gittel ernstig terwijl ze mammië met haar rare groene ogen vol verwachting aankeek.

Juffie heeft toch wel gelijk, dacht ik, ze heeft een rothoofd. Zo bleek, met die veel te grote mond en brede kaken. Misschien knapt ze later op als ze zich wat kan bijwerken.

Op dat ogenblik dacht ik nog min of meer op haar gesteld te zijn.

‘Hebt u een nare droom gehad, tante Eva?’ vroeg ze.

‘Vreselijk, al een paar keer en hier in huis zou iedereen me uitlachen als ik bekende dat ik erdoor van streek raak. Oom Wally en Juffie zijn niet thuis en daarom durf ik er nu over te spreken, want jij zult niet lachen, hè, Gittel? Jij zult me niet uitlachen.’

Ze greep haar handen beet en ik had veel zin mijn zogenaamde vriendin te slaan toen ze opstond en mijn moeder, mijn moeder, omhelsde, die plotseling hardop huilde.

‘Toe maar, stil maar,’ suste Gittel, ‘misschien is het niet zo erg. Vertel mij maar wat u droomde.’

Als versteend keek ik naar mammië die huilde of haar hart gebroken was, terwijl ik haar niet anders dan druk babbelend, vrolijk lachend en zingend kende en die, hoewel ze tegen iedereen lief en hartelijk was, pappie en mij altijd – dat sprak trouwens vanzelf – ons rechtmatig leeuwenandeel van haar liefde en aandacht gaf. Nu scheen ze haar eigen dochter volkomen vergeten te hebben.

‘Je weet,’ snikte ze, haar gezicht tegen Gittels hoekige schouder gedrukt, ‘dat ik bijna mijn hele leven in Scheveningen heb

gewoond. Het plein hier is me even bekend en vertrouwd als mijn eigen hand. Ik droom dat ik er wandel op een vredige zomeravond...'

Het fluwelig donkerblauw van de hemel veranderde boven het Kurhaus in bloedrood, alsof ergens een felle brand woedde. Half verborgen door het gebouw werd opeens een aapachtig monster met vleermuisvleugels zichtbaar.

'Uit zee,' merkte Gittel op, net of ze erbij geweest was, 'het hoeft dus niets met u te maken te hebben.'

Op dat ogenblik had ik haar met veel genoeg gewurgd om de dankbare blik die ze van mammies betraande ogen kreeg. Met de ellebogen van zijn harige armen leunde het monster op de koepel van het Kurhaus, op de samengevouwen klauwachtige handen steunde zijn grijnzende tronie.

'Het zegt niets, het doet niets, het kijkt me alleen grijnzend aan met dat afschuwelijke boze apengezicht en dat maakt me zo bang... dat maakt me zo vreselijk bang...'

'Wie maakt je zo vreselijk bang?' vroeg verontwaardigd papie die het Japans salet in kwam lopen op het juiste moment.

'O, niemand,' zei mammië verschrikt, 'het is niets, hoor.' Zacht bevrijdde ze zich uit Gittels omarming. Voor de spiegel streek ze haar verward kapsel glad en lachte, zoals altijd, tegen papie en mij.

Mijn tijd was gekomen om fijntjes een duit in het zakje te doen. 'Gittel maakte haar van streek, die vertelt van die griezeli-ge verhalen.'

'Gammerte, heb je niets beters te doen?' snauwde papie, waarop Gittel zonder tegen te spreken afdroop als een geslagen hond.

Mammië klikte evenmin maar ik kreeg, onder vier ogen, de volgende dag een standje omdat ik Gittel belasterd had, die me nu zeker voorlopig niet meer zou durven opzoeken.

Maar goed ook, ik kon haar missen als kiespijn.

'Ze zal erg verdrietig zijn.'

Lekker. Lekker.

‘Je moest haar maar om excuus vragen.’

Ze kan stikken voor mijn part.

‘Ze is heel anders dan jij,’ vervolgde mammië. ‘Helemaal niet tegen het leven opgewassen – ik ben blij dat ze mijn dochter niet is, over haar zou ik altijd ongerust moeten zijn. Zij hoort tot de ongelukkige wezens die je met een onverdiend hard woord kunt vermoorden.’

Een vlotte manier om zonder last van haar af te komen.

‘Toe nu,’ smeekte mammië, ‘beloof me dat je het gauw goedmaakt.’

Mijn halsstarrig zwijgen was een van de dingen die ik Gittel niet vergaf.

Je weet dat ik niet bijgelovig ben. Er kan geen verband zijn tussen die droom en het feit dat mammië veertien dagen nadat ze ervan vertelde plotseling met spoed geopereerd moest worden. De operatie slaagde, maar haar hart begaf het.

Ze kwam niet weer bij uit de narcose.

Het was minder griezelig haar dood te zien dan in tranen.

Vrijdag

In de tuin van het ziekenhuis wachtte Juffie, een klein, mager, geitachtig persoontje, dat zolang ik me herinneren kan toegewijd onze huishouding verzorgde. Ze las de ramp van onze gezichten af en begon meteen luidkeels te weeklagen.

‘Schei uit met dat gekerm,’ schreeuwde pappie, ‘als Mili en ik niet huilen moet jij toch zeker je lelijke bek kunnen houden, stuk ongein dat je bent.’

We namen een taxi naar huis. Juffie zette koffie en smeerde broodjes, maar toen ze, zoals anders, met ons wilde eten zette pappie haar, ondanks haar heftige snikken en protesten, de kamer uit. Daarna ging hij tegenover mij aan tafel zitten.

‘Nu moet je heel goed naar me luisteren, Mili,’ zei hij. ‘Ik ga je als een verstandig volwassen mens behandelen, want al ben je nog maar twaalf, er zit meer verstand in jouw pink dan in heel het lelijke oude karkas van Juffie.’

Dit was niet het ogenblik om bescheiden te doen, ik sprak hem niet tegen.

‘Wat ons is overkomen,’ vervolgde hij, ‘is niet meer of minder dan de sof der sofften en je moet van mij aannemen dat we er veel erger aan toe zijn dan we nu in staat zijn te beseffen.’

Het was zo al genoeg, vond ik.

‘We beginnen aan een nieuw bestaan. Een leven zonder mammië. Dat moet, daar is nu eenmaal niets aan te doen en het is alleen mogelijk als we alles van vroeger trachten te vergeten. Nu kun je nog met mij over mammië praten, dus zeg gerust wat je op je hart hebt, want na de begrafenis mag het niet meer.’

Hij schonk zichzelf en mij koffie in, die we zwijgend opdronken. ‘We gaan die broodjes eten,’ zei hij.

‘Ik kan niet.’

‘Het moet.’

Toen ze op waren ontvouwde hij mij het systeem-om-verder-te-leven dat hij verzonnen had. Eerst had hij erover gedacht het huis anders in te richten, maar dat was niet voldoende. We zouden naar Rotterdam verhuizen, zo gauw mogelijk.

‘Juffie vliegt eruit zodra de begrafenis achter de rug is, want dat smoel kan ik al helemaal niet meer verdragen.’

Tot mijn verbazing haalde hij een groot vel papier en een pen voor de dag.

‘We gaan zo meteen stemmen,’ zei hij. ‘Ik schrijf de namen van al onze vrienden en kennissen op, roep ze een voor een af en zeg: *streep erdoor*. Als jij het daarmee eens bent, zeg je ook: *streep* en dan zetten ze hier of waar we ook terechtkomen geen poot meer over de drempel. Mocht je erop gesteld zijn de vriendschap aan te houden, dan zeg je: *blanco*, dan zullen we de zaak nog eens bespreken.’

Hij begon ijverig te schrijven, want het was een heel lange lijst, zoveel mensen hadden van mammi gehouden. Terwijl hij schreef mompelde hij, zonder mij aan te zien: 'O ja, dan is er nog iets. Je moet van nu af aan maar niet meer pappie tegen me zeggen maar vader, en jij heet Emilie Elizabeth, voortaan noem ik je Liza.'

'Goed, vader.' Dat was een verstandige maatregel, we zouden anders altijd tevergeefs naar de wijze verlangen waarop een zachte vrolijke stem die woorden half lachend, half zingend liefkoosde... *Pap-pie... Mi-li...*

Vader en Liza waren nooit door die stem geroepen.

'Wat doen we met Gittel en haar ouders?'

'Die heb ik boven aan de lijst gezet. Alle drie streep erdoor. Wat zeg jij ervan?'

'Streep.'

Hij knikte goedkeurend. 'Gelukkig zijn het malheur en Harry (wijlen mijn grootouders) er niet meer, anders hadden we daar nog veel mee te stellen gekregen.'

De enige broer van mammi en zijn vrouw zouden wel weer in de gevangenis zitten, dus die hoefden geen bericht te krijgen.

Volgens vader brachten ze hun leven beurtelings door in luxehotels, in goedkope pensions of in gevangnissen. Ik waagde aan zijn visie te twijfelen, hoewel ik hem dat niet durfde zeggen; ik geloof dat ze zich alleen maar aan de familie wensten te vertonen wanneer ze in goeden doen waren. Vooral omdat ik altijd tot de eersten hoorde die van de goede tijden mochten meeprofitieren.

Vader riep een voor een de namen af en ik was het met alle strepen eens. Op het laatst kregen we er bepaald plezier in. Het werd een soort wedstrijd wie het eerst en het hardst *streep* kon roepen.

Het bleek een goed systeem te zijn.

Een kennisje, veel jonger dan ik, kwam dadelijk na de oorlog afscheid van me nemen omdat ze uit Europa wegging. Ze deed dat omdat ze opnieuw wilde beginnen met een schone lei in een land waar niemand haar kende en waar ze tot het einde van haar dagen zou kunnen verzwijgen dat ze een aantal jaren in concentratiekampen had doorgebracht. Niet omdat ze zich schaamde Joods te zijn, maar omdat ze hoopte te trouwen en wilde dat haar huwelijk gelukkig zou zijn.

‘Een man kan alleen maar werkelijk van een vrouw houden die hem het gevoel geeft dat ze beschermd en gekoesterd moet worden,’ vond ze. ‘Zodra hij ervan op de hoogte is dat zij die vernederingen en ellende heeft doorgemaakt, kan ze niet meer *la princesse lointaine* zijn waar hij onbewust naar gezocht heeft. Wanneer mannen weten dat we kampvrouwen zijn, zijn we voorgoed gedevalueerd in hun ogen.’

Wir sind entwertet. Ik hoor het haar nog zeggen. Ik trachtte haar de onzin uit het hoofd te praten, want ik geloof niet dat een ramp van buitenaf iemand kan devalueren. Dan zou dat ook het geval moeten zijn met vrouwen die bijvoorbeeld een aardbeving of een watersnood overleefden. Daarentegen is het niet goed om leed, een persoonlijk leed, te gemakkelijk te ondergaan.

Door vaders systeem heb ik het verdriet om mammies dood weggespeeld en daar ben ik voor mijn eigen gevoel volkomen door gedevalueerd. Jarenlang. Tot ik jou ontmoette en zoveel van je ging houden dat ik zelfs het verdriet dat daaruit moest volgen leerde aanvaarden.

Zaterdag

Het was een goed systeem.

Met Juffie hadden we de meeste last. Door de bedroefde ontsteltenis waarmee al onze vrienden reageerden op de botte, brutale wijze waarop ze van vader in mijn bijzijn te horen

kregen dat er op hun aanwezigheid te onzent geen prijs meer werd gesteld, werd onze eigen schrijnende pijn tijdelijk verdoofd. Het kostte veel moeite Juffie het huis uit te krijgen, maar ook dat lukte nadat ik haar, volgens vaders aanwijzingen, op beledigende wijze zei dat ik haar liever niet meer wilde zien. De trouwe ziel stelde zich verdekt op, met rood behuilde ogen, in de buurt van mijn school. Wat zou ze gelukkig zijn geweest als ze geweten had hoeveel moeite het me kostte haar niet om de hals te vliegen. Veel later zou ze nog een belangrijke rol in mijn leven spelen, de arme.

Vader was een ontoestbare weduwnaar. Hij bleef weduwnaar tot zijn eigen dood maar bleek, nadat ongeveer een jaar verstreken was, weer alleszins voor troost vatbaar te zijn.

Een flink aantal vrouwspersonen was graag bereid hem daarvan ruimschoots te voorzien. Zij werden, beurtelings, daartoe in staat gesteld door hun intrek bij ons te nemen als huishoudster, gouvernante of dame-van-gezelschap. Vader vertrouwde mij onder vier ogen toe dat de rang van hun gedrag afhing. Ze hadden kans op promotie, maar hoger dan tot dame-van-gezelschap konden ze in geen geval opklimmen. De troosteressen heb ik geen kwaad hart toegedragen, ze hoorden bij het systeem en werden door vader met ijzeren hand geregeerd.

Tot Minne kwam, die niet meer wegging, heb ik een prinsessenbestaan geleid met de troosteressen. Ik werd overladen met lekkernijen en cadeautjes en ik hoefde geen hand uit te steken. Ze sloofden zich op de meest abjecte wijze voor me uit, de sukfels. Ze gingen van de totaal foutieve veronderstelling uit dat de door een huwelijk bekrachtigde liefde van de vader te winnen zou zijn door de genegenheid en dankbaarheid van zijn dochter. Alsof een vrouw ooit om haar deugden bemind werd. Het mocht helemaal niet baten; ongeveer om de drie maanden verscheen er triomfantelijk en hoopvol een nieuwe troosteres nadat de vorige snikkend verdwenen was. Toch moet vader een verlicht despoot zijn geweest. Het is vaak voorgekomen, voor

het laatst nog maar een paar jaar geleden, dat een heel oud dametje wenend om mijn hals viel, dat zich daarna als een troosteres bekendmaakte en verzekerde dat de gelukkigste tijd van haar leven bij vader en mij was doorgebracht.

Nadat Minne haar intrede bij ons deed werd alles anders. Zij regeerde vader en hij was bang voor haar, ik ook. Iedere dictatuur draagt de kiem der verwording in zich. Zij voerde het systeem zo ver door dat vader zelfs een hekel aan mij kreeg. Ze moet hem aan het verstand gebracht hebben dat niets hem meer aan vroeger kon herinneren dan mijn aanwezigheid.

Door het systeem was er niemand uit onze vroegere kenniskring bij wie ik mijn hart kon uitstorten. Leo was een uitkomst voor me, ik klampte me aan hem vast. Het lag voor de hand dat we verliefd op elkaar werden toen we elkaar weer ontmoetten. Zijn moeder was met de mijne op een Zwitserse kostschool geweest. Hij logeerde met zijn familie een zomer in Scheveningen toen we nog kleine kinderen waren en de twee vriendinnen poogden vergeefs ons met elkaar te laten spelen. Het lukte niet, we kibbelden voortdurend, maar toen hij ons met zijn moeder opzocht voor een verlaat condoleancebezoek werden we op slag verliefd.

Een eerste liefde is toch altijd al zwaarder te verduren dan de volgende, omdat we denken dat het de laatste zijn zal. Zowel Leo als ik waren zeer ontdaan toen we merkten dat we een zware strijd zouden krijgen.

Nu begrijp ik de bezwaren van Leo's familie en ook dat mijn vader de eer aan zichzelf hield, door een nog veel heftiger verzet voor te wenden.

'Over mijn lijk,' riep hij uit als ik een schuchtere opmerking over eventuele trouwplannen waagde te maken. 'Over mijn ontzield lichaam...'

Het zal je in deze tijd van voortvarende jongelieden moeilijk vallen te geloven dat we er niet aan dachten intiemere liefkozinnen uit te wisselen dan zoenen.

Mijn vader, hevig opgestoot door Minne, die roodharige feeks, weigerde Leo ons huis. De andere partij nam eenzelfde houding aan. Leo, die slechts voor een korte vakantie in Nederland was en naar Parijs terug moest waar hij met zijn ouders woonde, was evenals ik radeloos. Tot het noodlot plotseling medelijden met ons scheen te krijgen.

Een andere kostschoolvriendin van mammië, die al jarenlang in Amerika woonde, belde op een dag op en vroeg me haar te bezoeken in het hotel waar ze logeerde. Ze kreeg tranen in haar ogen toen ze me zag en sprak zo lief over mammië dat ik bijna spijt had dat ik door het systeem het huilen verlerd was. Van het ene woord kwam het andere en voor ik het wist had ik haar van mijn onfortuinlijke liefdesgeschiedenis verteld. Ze klapte in haar handen toen ze Leo's naam hoorde. 'Wat treft dat gelukkig,' zei ze, 'ik ben in staat je te helpen.' Toevallig zou ze met Leo's ouders logeren op een buitengoed van gezamenlijke vrienden in de buurt van Arnhem. Ze beloofde haar invloed ten goede aan te wenden, wat haar stellig zou gelukken naar ze verzekerde, en zodra ze de tijd rijp achtte moest ik daarheen komen. Alles verliep volgens plan en onze goede fee telefoneerde een paar dagen later dat ik voor de volgende dag op de lunch op het buiten uitgenodigd was. Ze gaf me nauwkeurige aanwijzingen hoe erheen te komen. 'Trek je beste buis aan,' zei ze opgewekt, 'en doe gewoon. Alles komt best in orde, let maar op.'

Ze wachtte me op bij het hek. Na een wandeling door een dennenbos kwamen we aan bij een villa met een groot terras waarop een aantal zomers geklede mensen onder kleurige parasols in ligstoelen sherry dronk. Ik werd voorgesteld aan het hele gezelschap maar vergat de namen en gezichten meteen, daar ik mijn uiterste best deed om een goede indruk te maken op Leo's moeder en mijn gastvrouw en mij daartoe uitsluitend op die twee concentreerde. Ik had me voor de gelegenheid stemmig in het zwart uitgedost in een mantelpak en een hoed die ik nu beslist te saai zou vinden.

Die eigenaardige voorkeur voor zwart deelde ik met de meeste jonge meisjes, zoals ik later merkte. In het magere jaar na de oorlog, toen de Raidings nog over alle windstreken verspreid waren en ik jou nog niet ontmoet had, die me de moed gaf weer mijn vroegere bezigheden te hervatten, heb ik mijn kost verdiend als naaister. Heel vaak trachtte ik mijn jongste klanten te overreden wit, roze of lichtblauw te kiezen voor hun avondjurken, kleuren die pasten bij hun verrukkelijke jeugd. Ze wilden allemaal zwart moiré of fluweel hebben en hoe ik ook betoogde dat ze dat nog konden dragen wanneer ze oud en rimpelig waren, in de meeste gevallen had ik geen succes.

Na de voortreffelijke lunch wilden de meeste dames rusten, maar mijn brave Carolyn stelde voor een lange wandeling over het landgoed te maken. Ze zei dat alles uitstekend gegaan was en dat er van de zijde van Leo's familie geen tegenstand meer was te duchten. Om vier uur dronken we met z'n allen nog thee op het terras, waarna ik dankbaar afscheid nam. Carolyn bood aan me naar de trein te brengen. Twee mannelijke leden van het gezelschap liepen achter ons mee naar het stationnetje, dat op een afstand van ongeveer tien minuten lopen van het buiten lag. Ik merkte ze nauwelijks op in mijn opgewonden stemming en praatte voortdurend tegen Carolyn. Ze bracht me in de trein en ik omhelsde en dankte haar voor haar bekwame en welwillende hulp. Toen ze wegging, zei ze zacht dat ze het vooral voor mammie had gedaan. Ik leunde achterover met gesloten ogen in de lege coupé en verheugde me al op de opgewekte brief die ik Leo zou schrijven zodra ik thuis was. Ik schrok op doordat ik hard in mijn arm geknepen werd. Tegenover me zat een kleine magere man in wie ik, verbaasd, een van de twee heren herkende die mee naar het station gewandeld waren.

'Ik ben in de trein gesprongen,' lachte hij, 'want ik wilde nog met u praten.'

'Waarom?'